

VIĐENJA I NASTOJANJA

SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja

Jedan od oblika samoorganizirane pomoći žena

JASENKA KODRNJA, KATARINA VIDOVIĆ, Zagreb

Redakcija »Žene« priprema širu raspravu o nasilju nad ženama i djecom, koja bi s različitih aspekata osvjetlila ovaj bez sumnje i u nas postojeći problem i načine njegova suzbijanja odnosno ublažavanja. Iako su mogući i drugačiji pristupi i mišljenja, nastojanja, motivacije i iskustva iz djelovanja zagrebačkog SOS telefona za žene i djecu žrtve nasilja, o čemu pišu autorice ovog teksta, svakako su zanimljiv i pažnje vrijedan prilog predstojećoj raspravi.

Premlaćivanje, silovanje, sakaćenje, kastriranje i ubijanje žena od strane muškaraca postoji koliko i patrijarhat. Budući da su običaji, religije i zakoni patrijarhalni, fizičko nasilje nad ženama imalo je, i još uvijek ima, u njima svoje pokriće. Negiranje žena kroz posjedničku funkciju obitelji utemeljuje građansko i svako drugo društvo zasnovano na odnosu vlasništva. Gospodarski odnos prema prirodi, privatno vlasništvo i patrijarhalnu obitelj legitimiraju i znanstveno-filozofske doktrine građanskog društva (vidi Blaženka Despot: Žensko pitanje i socijalističko samoupravljanje). Društveno propisana ženska uloga ima atribute prirodnog, materijalnog i pasivnog stava, što znači da je negacija žena putem njihove društveno propisane uloge, prije svega, *negacija njihove subjektivnosti i samosvijesti*. Ženski pokreti su dakle, u osnovi, buđenje ženske samosvijesti, oni postupno, korak po korak propituju i osvajaju različita egzistencijalna područja (pravo, običajnost, rad, stvaralaštvo, tjelesni integritet, itd.), gdje je ženski subjektivitet osporavan. Ova postupnost dakako nije linearna, već ponekad zahtijeva vraćanje, ponovno utvrđivanje ili otkrivanje nekog previđenog područja. Unutar tog sklopa nastao je 70-ih godina pokret žena, žrtvi nasilja, s akcijama osnivanja SOS telefonskih linija i skloništa za pretučene žene. Nije nimalo slučajno da su

te akcije nastale iz ženskih pokreta, a ne iz postojećih institucija. Feministkinje su, naime, shvatile nasilje nad ženama kao univerzalni princip patrijarhata i postavile ga kao političko pitanje par excellence.

Danas u više od 150 zemalja u svijetu postoje ženske grupe koje rade na pružanju pomoći ženama žrtvama nasilja, bilo da su organizirale skloništa ili telefonske linije. Nakon nekoliko godina početničkog rada u pojedinim zemljama vlade su preuzele finansiranje skloništa i drugih oblika pomoći ženama. Međutim, činjenica je da su kuće-skloništa, telefonske linije i drugo i dalje jedno od glavnih težišta ženskog pokreta.

U Jugoslaviji je prvu SOS telefonsku liniju za žene i djecu žrtve nasilja organizirala Ženska grupa »Trešnjevka«. Ta je grupa nastala 1987. godine kao Sekcija za društvenu aktivnost žena OK SSO Trešnjevka, a u svom programu imala je osim drugih aktivnosti, i osnivanje SOS telefona. Znale smo već na samom početku rada da će se kroz tu akciju okupiti dosta žena i da će se tako i kod nas otvoriti ta dugo prešućivana tema. Pri tome nismo imale neku sasvim jasnu sliku o tome kako će organizacija telefona izgledati, već smo se pouzdale u žene koje je valjalo okupiti i u našu zajedničku sposobnost da to izvedemo. Da smo bile u pravu, pokazao je odaziv žena na naš poziv; tokom šest mjeseci, koliko je trajala priprema, okupilo se oko stotinjak žena, od kojih je pedesetak danas aktivno. Za cijelo to vrijeme, kao i danas, naša grupa je uspjela održati svoju otvorenost, nehijerarhičnost i neformalnost. Naš rad temelji se na našim inicijativama, svijesti i osjećaju ženske solidarnosti. Pokazalo se da je nasilje, koje svakodnevno trpimo u različitim oblicima, jedan od ključnih problema naše emancipacije. Bez obzira na to koliko i kako pojedine od nas prihvaćaju i razumiju feminističke ideje koje su pretpostavka ove akcije, sigurno je da se sve slažemo s time da su žene prve te koje mogu pomoći drugim ženama podrškom, savjetom, suosjećanjem, razumijevanjem. Jednom riječju: ženska solidarnost na djelu.

NEKA TEORIJSKA OBJAŠNENJA

Djelatnost SOS-a je praktička (mislimo na izvorno značenje riječi *praxis*); ona je odgovor na poziv u pomoć žena, djece i drugih nad kojima je izvršeno nasilje. Da bi niz pojedinačnih slučajeva bio, u osnovi, konsistentno vođen, ova djelatnost treba podrazumijevati neku, razmjerno fiksnu, okosnicu. Riječ je o teorijskom utemeljenju ili o teorijskom objašnjenju nasilja uopće i posebno nasilja u obitelji. Ta okosnica je samo u osnovi zadata, a djelatnošću se širi i razvija. To znači da je nama, načelno, jasno što radimo i što trebamo raditi i da *radeći razvijamo rad sam i mišljenje iz kojega taj rad proizlazi*. Teorija razvija akciju, a akcija potiče nove spoznaje. Ne želimo se unaprijed potpuno definirati ni teorijski ni institucionalno, već želimo slobodan prostor za razvoj. Pokušat ćemo to obrazložiti. U vidnom polju našeg interesa prisutne su relevantne teorije o prirodi nasilja među ljudima, posebno među suprotnim spolovima. Ova saznanja su nam dragocjena, ali ne i dovoljna. Naime, teorije koje objašnjavaju prirodu nasilja malo govore o nasilju u obitelji i među suprotnim spolovima. Feminističko objašnjenje

polazi od patrijarhalnog principa moći koji smatra osnovom svih drugih vidova moći. Konceptijski, SOS je utemeljen na feminističkom stanovištu. Taj feminizam nije ni ograničen ni isključiv (kako to često neupućeni feminizam doživljavaju), već koristi sve upotrebivo u postojećim saznanjima i teži sintezi, u čijoj bi se jezgri nalazili konstitutivni elementi marksizma, egzistencijalizma, antipsihijatrije .. ., *sintezi koja bi značila drugačiju optiku i drugačiji obrazac odnosa žena-muškarac, pojedinac-društvo, ljudska zajednica-kosmos.*

Prilikom objašnjenja nasilja na *globalnoj razini bitna je raspodjela društvene moći* koja objašnjava, velikim dijelom, niz pojedinačno učinjenih nasilja. Nasilje koje je strukturalno utemeljeno i koje je izraz položaja velikih društvenih grupa može se razvrstati na dva tipa kojima i odgovaraju dva tipa društvenih grupa.

Prvo bi bilo *nasilje privilegiranih (jakih, moćnih i imućnih)* nad slabima, nemoćnima i neimućnima. Marx ovo nasilje naziva eksploatacijom, Basaglia nasiljem vlasti i institucija, Lorenz borbom za opstanak koja je zasnovana na principu evolucije jer pobjeđuju jači i bolji. Mary Daly i druge govore o patrijarhalnoj dominaciji muškaraca nad ženama, a ovom, globalnom vidu dominacije pripadaju još rasna dominacija, nacionalna dominacija, itd. Dominacija je utemeljena već u vrijednosnom sistemu ili u moralu koji je legalizira, u običajima, u zakonodavstvu i, napokon, u sistemu represivnih institucija vlasti.

Nasilje deprivilegiranih (slabih, potčinjenih, neimućnih) usmjereno prema moćnima, imućnima i jakima u stabilnim vremenima najčešće biva potisnuto jer nije legalno i nema znatnih izgleda da uspije. U kriznim prilikama svijest o podnesenom nasilju poprima grupne razmjere, te se iskazuje u vidu štrajkova, demonstracija, revolucija. U mirnijim razdobljima otpor se kanalizira i institucionalizira radom političkih pokreta i partija. Deprivilegirani zapravo vrlo malo nasilja vraćaju prema njegovom izvoru (agresija primljena »odozgo« akumulira se, usmjeruje se prema sebi, sebi jednakima ili još slabijima). Nasilje koje deprivilegirani trpe uništava njihove ličnosti: pretvara ih u pasivnu podređenu gomilu naviklu na poslušnost, u osobe sklone neurozama, psihosomatskim bolestima, odvodi ih u devijantno ponašanje u bolnice i ludnice.

Ova globalna raspodjela društvene moći tekovina je povijesti civilizacije, no tekovina je civilizacije i njeno, povremeno, dovođenje u pitanje, pa su se i oblici dominacije tokom povijesti mijenjali. Mogućnost pobune protiv izvora dominacije leži, kako u ljudskoj prirodi (koja je ljudska upravo po tome što može biti slobodna) tako i u društvenim prilikama (vremena ekonomskih, socijalnih i filozofskih previranja). Dominacija muškaraca ili patrijarhat ima, također, civilizacijsku i planetarnu tradiciju. Patrijarhat je, u osnovi, doveden u pitanje pojavom građanskog ideala jednakosti, masovnim ulaskom žena u industrijsku proizvodnju i intenzivnom djelatnošću ženskih pokreta. Sudjelovanje žena u revolucijama i u narodnooslobodilačkim pokretima bili su dalji argumenti za ovo propitivanje. Patrijarhat se danas

raspada, no on je još u nizu područja stabilan, ponegdje je transformiran, ponegdje grozničavo agresivan u svom uzmicanju.

Ako sa ove opće razine pređemo na razinu *konkretne agresije konkretnog pojedinca*, ovo najopćenitije objašnjenje je, premda neophodno — nedostatno. Da li će pojedinac u nekoj prilici biti nasilan ili ne, ovisi o kulturi kojoj pripada, o obitelji iz koje je potekao, itd., i o njegovim osobnim obilježjima. Za potpunije razumijevanje nasilja neophodan je, dakle, doprinos psihologije antropologije, kulturologije i drugih disciplina. Psihologija tumači da pojedinac biva nasilan kada je frustriran ili onemogućen u zadovoljavanju svojih potreba. No, motivacijski sklopovi su vrlo složeni i uvijek zahtijevaju pojedinačno objašnjenje. Tako, na primjer, u istoj prilici jedan čovjek napada dok drugi čovjek bježi. Antropologija pokazuje da se ljudske zajednice mogu organizirati oko sasvim različitih obrazaca koji podrazumijevaju širok raspon od potpune miroljubivosti do krajnje agresije. Mogućnosti ljudske vrste su gotovo neograničene, tvrde antropolozi i to obrazlažu nizom primjera. Za Fromma je agresija jedan od neuspješnih odgovora na izazov ljudske situacije. Čovjek može svoju potrebu za transcencijom zadovoljiti produktivno (tako da stvara) ili destruktivno (da razara). Istraživanja ljudskog nasilja smatramo izuzetno dragocjenima. Naročito nam se neophodnima čine klasifikacije *nasilja* jer između nasilja i nasilja postoje znatne razlike. Pri tome, također može poslužiti Frommova razdioba benigne i maligne agresije. Benigna agresija spada u područje uobičajenih reakcija svakodnevnog života i, u krajnjoj instanci, ona je u funkciji života. Pod izrekom »Pakao — to su drugi« Sartre je mislio na ograničenja koja jedan čovjek nužno nameće drugom čovjeku samom činjenicom što se od njega razlikuje. Nečija navika, izrečena rečenica ili bilo kakva radnja mogu biti nasilni za onoga tko ih tako doživljava. Nesuglasica, nerazumijevanja i netrpeljivosti ima među ljudima koji žive zajedno i gotovo su neizbježni. Oni se međusobno smjenjuju s trenucima razumijevanja i sklada i od svakog komunikacijskog para (trijade, itd.) ovisi da li će prevladati jedan ili drugi tip odnosa. Pod malignom agresijom Fromm podrazumijeva višak agresije koji je zločudan, teži destruktiji i u krajnjoj instanci smrti. Kao primjere maligne agresije navodi sado-mazohizam i nekrofiliju i upravo nas ti primjeri potiču da ovu razdiobu prihvatimo kao polaznu osnovu za određivanje nasilja koje obuhvaća djelatnost SOS-a. Nanošenje lakih i teških tjelesnih povreda, različite prijetnje (među kojima je vrlo česta prijetnja ubojstvom), silovanja (u braku i izvan braka) nasilje je koje pripada području maligne agresije jer ugrožava integritet žrtve i njen život.

Činjenica je da uloge muškaraca i žena nisu ono što su nekad bile. Danas su te uloge individualizirane, no i dalje je prisutno sjećanje na tradiciju, utjecaj društvene sredine kojoj par pripada, itd. Između muškarca i žene tokom zajedničkog života dolazi do »dogovora« o ulogama koji je ishod pret hodno spomenutih utjecaja ali je uvijek osobit i primjeren individualnosti jednog i drugog člana para. Taj dogovor je, međutim, često nesporazum, često i nije verbalno izrečen, već svaki član para pod njime podrazumijeva

različite sadržaje; tada može postati razlogom kućnih nadmetanja u kojima ženi više odgovara proklamirana jednakost, a muškarcu sjećanje na tradiciju. Dogovor se dakle, zbog različitih interesa različito interpretira iako je za pravo interes para iskren dogovor, a ne nadmetanje u moći. Ako naiđe na »okoštalog« partnera, žena ne može surađivati, već se mora boriti za jednakost svoga položaja. To je njena osobna i povijesna zadaća. Što danas žena znači muškarcu i što muškarac znači ženi? Nekada je odnos muškarca prema ženi bio dvojak: gentlemenski (jer je žena »slabija«) i nadmoćan (također zato što je »slabija«). Podređen položaj i pretpostavljena slabost poticali su velikodušno ponašanje, ali i naredbe bez opoziva. Danas se isprepliću dva vrijednosna sistema: jednakost (koja je ideologizirana i često cinično ignorirana) i pravo jačeg shvaćeno, također, kao vrijednost koja proizlazi iz realnih društvenih odnosa. Danas su muškarac i žena sve više suparnici (ukoliko se u njihovom odnosu oslikava princip jednakosti i prava jačega, ukoliko su suparnici na radnom mjestu, itd.). Žena za muškarca postaje opasna na onaj način kako je to za njega mogao biti samo drugi muškarac. Patrijarhat je, ipak, tek dijelom razoren, a žena je tjelesno, iako ne vitalno, slabija. Žena je, prema tome, ta koja u tim suparničkim odnosima češće strada, iako dugoročno gledano dobiva. Intencija SOS-a je da cijena koju žena plaća za svoju emancipaciju bude što bezbolnija, da ne bude barem tjelesno i životno ugrožena.

Razlozi muškog nasilja prema ženama su, kako vidimo, vrlo različiti. Navest ćemo iz prethodno spomenutih teorija izvedene (moguće) razloge, s napomenom da je svaki pojedinačni slučaj poseban splet tih razloga i nepoznanica koju tokom razgovora valja barem dijelom razotkriti.

- *Patrijarhat, univerzalni obrazac dominacije muškaraca nad ženama, starijih nad mlađima* gubi svoju neprikosnovenost i uzmiče pred odnosima zasnovanim na jednakosti. To je uzmičanje praćeno žestokim otporima i strahom zbog gubitka moći. Činjenica da je netko muškarac ne daje mu više neprikosnovenu moć i pravo odlučivanja u odnosima sa ženom. Neki, međutim, to pravo i dalje pokušavaju zadržati, pa ženu koja teži jednakosti doživljavaju kao svoga neprijatelja i uzurpatora njihove moći. Što se tiče žena, one sve — više ili manje — sudjeluju ili ne sudjeluju (zbog raznih strahova i ograničenja) u razgrađivanju patrijarhata, to jest one se sve prema ovome procesu moraju nekako opredijeliti.

- *Humanistički moral i moral prava jačega* proizlaze iz dinamike društvenih odnosa i međusobno se isprepliću. To ispreplitanje je često izraženo i u dvoumljenjima pojedinaca, koji koristi »pravo jačeg«, ali se naknadno, zbog prisutnosti i drugog morala u sebi, ispričava i kaje.

- U nekim dijelovima naše zemlje alkoholizam i batinjanje žena i djece dio su *narodnih običaja*. Ako je netko navikao u sredini u kojoj živi, osobito u svojoj roditeljskoj kući, gledati kako otac batina majku, a roditelji svoju djecu, postoji vjerojatnoća da će on taj obrazac primijeniti i u svom obiteljskom životu. Što se toga tiče, kultura i obiteljska tradicija naročito su nepovoljni u nekim krajevima naše zemlje.

• *Nemogućnost da se živi produktivno* (što može biti potaknuto raznim vanjskim razlozima, kao što su ekonomska kriza, nezaposlenost, itd.) može navesti čovjeka da djeluje destruktivno, to jest da se kod njega ispolje znakovi psihičkog poremećaja ili, pak, bijeg u ovisnost (najčešće alkoholizam). U svim tim slučajevima strada dotična osoba, a onda i obitelj u kojoj ta osoba živi. Iz iskustva SOS-a (a i drugih) znamo da je muškarac alkoholičar ili psihijatrijski bolesnik vrlo opasan nasilnik, uništava sebe, ženu i djecu, izaziva strah i osjećaj životne ugroženosti. Valja napomenuti da samo jedan dio muškaraca nasilnika pripada skupini poremećenih osoba »s dijagnozom«, dok drugi dio norormalno funkcionira na radnom mjestu i među znancima, a nasilnički se ponaša samo u vlastitom domu. To su osobe s dva lica: jednim za javnost, a drugim za dom. Naravno, i žene mogu biti alkoholičarke i duševno bolesne, no s aspekta proširenosti pojave poremećaji koji izazivaju nasilničko ponašanje (alkoholizam, psihopatija, sadizam...) mnogo su češći kod muškaraca nego kod žena. Nama je kao grupi (SOS-a) vrlo blisko stanovište antipsihijatrije, koje govori da je nasilje pojedinca posljedica institucionalnog nasilja, te da su psihijatrijske metode liječenja, također, nasilne i u osnovi neuspješne. Međutim, mi držimo da posljedice poremećenog i nasilnog ponašanja ne bi smjeli snositi oni koji su najslabiji (žene i djeca), već tražimo da društvo humanim metodama preuzme odgovornost za individualne poremećaje, koje je dobrim dijelom samo potaklo.

DJELATNOST SOS TELEFONA

Kad danas razmišljamo o svemu što je pratilo šestomjesečni rad na pripremi SOS telefona; čini se da to i nije bio neki napor. Uspjele smo kroz četiri instruktaže osposobiti 50 volonterki za primanje poziva, osigurale smo telefonsku liniju, prostoriju, napravile podsjetnik za vođenje razgovora, uspostavile kontakte s milicijom i centrima za socijalni rad, održale konferenciju za štampu i — telefon je počeo raditi 3. 3. 1988. godine. Za sve to trebalo je odvojiti samo mnogo slobodnog vremena, volje i strpljenja. Međutim, već mjesec dana nakon prvog poziva uvidjele smo da moramo još mnogo toga učiniti kako bismo uspješnije pomagale žrtvama. Svaka od nas imala je svoje osobno doživljavanje problema o kojima su nam žene govorile i to se na različite načine odražavalo u našem radu. Zato smo se dogovorile da se jedanput mjesečno sastajemo i razgovaramo o našim iskustvima na telefonu. Mnoge stvari koje su bitne za žrtvu, ako želi pokrenuti neki pravni postupak ili joj treba neki vid zaštite i pomoći, saznavale smo tek tada, tako da su naši oglasni prostori uskoro bili prepuni adresa, uputa, telefonskih brojeva. Također, u tom razdoblju smo raspoznale nekoliko optimalnih struktura za vođenje razgovora koje odgovaraju tipu pojedinog slučaja, a sva ta nova saznanja trebalo je prenositi novim volonterkama. Naravno, taj proces je i danas u toku i vjerojatno ćemo i dalje biti suočavane s novim nepoznicama koje sa sobom donosi svaki rad s ljudima.

Osnovne pretpostavke za našu djelatnost (telefonska linija i prostorije) osigurava SSO Trešnjevke i SSO Zagreba. Rad SOS-a je volonterski i neauto-

ritarno organiziran, što znači da nema obilježja klasične institucije: nema stalno zaposlenog osoblja, nema hijerarhije, nema voditelja. Posao organiziraju dežurne koordinatorke koje se smjenjuju svakog tjedna. Djelatnost SOS-a obuhvaća slijedeća područja:

Rad na telefonu: Telefonski razgovori prilagođuju se potrebama sugovornice(ka); mogu biti informativni, emocionalno-podržavajući, a mogu zahtijevati i neku telefonsku intervenciju volonterke. U slučaju tjelesne povrede žrtva se upućuje liječniku i miliciji i dobiva upute o svojim zakonskim pravima. Ako žrtva nema gdje prespavati, upućujemo je u sklonište Karitasa ili Crvenog križa. Informativni razgovori upućuju sugovornicu(ka) kompetentnim stručnjacima i ustanovama. Tokom razgovora volonterka stječe uvid o stanju žrtve, nikako joj ne sugerira rješenje, već potiče njenu samostalnost i samosvijest.

Savjetovalište je zamišljeno za sve one koji žele neposredan razgovor. Zajednički se pokušava sagledati položaj žrtve i predočiti neka moguća rješenja. Žrtve potičemo da dolaze u savjetovalište dok se god bore s nejasnoćama u njima samima i dok nisu sigurne da su se opredijelile za najbolje moguće rješenje. Kao i tokom telefonskih razgovora, nastojimo, prije svega, potaknuti samostalnost i samopouzdanje žrtve.

Rad na sebi smatramo da je posao koji obavljamo odgovoran i da zahtijeva usavršavanje nekih osobnih sposobnosti, kao što su osjetljivost i objektivnost zapažanja, izbjegavanje grešaka u komuniciranju (projekcija, nemogućnost koncentracije na problem drugog čovjeka, prenos emocija, preuzimanje odgovornosti, itd.), što sve skupa znači razvijanje sposobnosti, slušanja i aktivnog komuniciranja. Razgovori koje volonterke vode ne smiju za njih značiti opterećenje, već obogaćenje. Negativna iskustva s kojima se suočavamo ne smijemo gomilati u vidu negativnih emocija, već ih valja preobraćati u moguća rješenja i koncentrirati se na pozitivne mogućnosti. Redovito održavamo sastanke na kojima raspravljamo o svom poslu, a povremeno razgovaramo i o osobnim temama, kao što su pobačaji, odnos majke i kćeri i drugo.

Teorijsko promišljanje: Ženska grupa »Trešnjevka« priprema i vodi razgovore koji su neposredno ili posredno vezani uz djelatnost SOS-a. Poniranje u prirodu ljudskog nasilja oduvijek je bilo izazovno i istraživačima i teoretičarima, no čini se, kao da se svatko prvi put suočava sa zagonetnom nepoznanicom. Feminističkim osvješćivanjem i ulaženjem u područje podsvijesti, patologije i kriminala radimo istovremeno na ženskoj samosvijesti i samosvijesti žrtve. Prisjetit ćemo se ranije rečenog: kroz ovu akciju razvijamo ne samo nju samu već i mišljenje o fenomenu zbog kojeg je ona neophodna.

Javna i politička djelatnost: Nastupima u javnim medijima nastojimo govoriti o pojavi koja je, iako svima znana, bila dugo vremena nepriznata kao tema za javnost ili kao javna tema. Zbog rasprostranjenosti nasilja u obitelji i njegovog destruktivnog značaja, ovu pojavu izvlačimo iz područja privatnog života (sramote, prljavog veša, ogovaranja i prikrivanja), suočavamo se s njom i s njome suočavamo javnost.

Suradnja s nadležnim institucijama (socijalnim radom, zdravstvom, sudstvom, zakonodavstvom, milicijom, itd.) izuzetno je važna pa ćemo ovom vidu djelatnosti posvetiti posebnu pažnju.

POSljedICE ZLOČUDNOG NASILJA U OBITELJI

Nasiljem u obitelji bave se različite discipline sebi svojstvenom optikom: sociologija ovu pojavu vidi kao socijalnu patologiju, psihologija i psihijatrija govore o individualnoj patologiji ili o patologiji komuniciranja uže grupe (obitelj), pravo ovu pojavu svrstava u područje krivičnog prava. No, bez obzira na to da li se radi o znanstvenim disciplinama, o nadležnim službama ili o pojedincima koji to nasilje trpe, postoji sklonost njegovog prešućivanja, zataškavanja, ili stavljanja u drugi plan. A djelovanje toga nasilja je (često) svakodnevno, dugotrajno, sudbinsko. U nekim slučajevima čini se gotovo neotklo-nivo. Jedan nasilnik djeluje na čitavu obitelj; nasilje se, dakle, umnožava, reproducira. Pitanje, kako nasilnike odvići njihovih nasilničkih navika?, prelazi kompetencije SOS-a, ali je u našim mislima prisutno kao odloženo potisnuto pitanje. Mi, naime, pomažemo žrtvama, a ne nasilnicima, no dok je nasilnika, bit će i žrtava. Nadležne ustanove (milicija, socijalna zaštita, duševne bolnice ...) obavljaju svoju djelatnost. Nasilnik, iako ne uvijek, biva priveden, hospitaliziran, novčano kažnjen i vraćen u sredinu u kojoj je vršio nasilje. I ponovo ga čini. Mnoge žene žele pomoći svojim poremećenim muževima, ali ne znaju kako, što najčešće ne znaju ni stručnjaci: liječnici, psiholozi, socijalni radnici..., a to ne znamo ni mi, naravno. No, vratimo se žrtvama. Mnoge žene iscrpljene odustaju od pomoći kojoj ne vide kraja i žele razvod. Mi ih tada podržavamo. Ali, i nakon razvoda, nasilnik još dugo uznemirava, napada, prijeti.

Kad se radi o nasilju nad djecom, vrlo je teško povući granicu između uobičajenog kažnjavanja djece i zločudnog nasilja prema njima. Tjelesno kažnjavanje djece još je uvijek jedna od uobičajenih »odgojnih« metoda koja zapravo znači reprodukciju nasilja u najranijoj dobi i najširih razmjera. Jer, ne zna se prag djetetove tolerancije na batine koji je uvijek individualan, to jest prag kada će dijete primljene batine početi akumulirati u žarišta agresije stvorena tom »odgojnom« metodom. Rezultati istraživanja provedenog na uzorku od 196 zagrebačkih mališana u dobi od 9 do 15 godina pokazuju da su po učestalosti na prvom mjestu kazne »udaranje rukom« (tako biva kažnjavano oko 70 posto ispitane djece) i kažnjavanje šibom, remenom i kuhačom (oko 60 posto djece). Nešto više od 10 posto djece biva tako kažnjavano jednom ili više puta tjedno, što je, smatramo, već tendencija ka malignom nasilju prema djeci. Vidi R. Pejčinović i A. Penava: »Kažnjavanje djece u obitelji i školi«. Savjetovanje u obitelji«, Dubrovnik, 1988.)

O posljedicama nasilja u obitelji govore i podaci iz sudske prakse. Na osnovi podataka Okružnog suda u Zagrebu od 1980. do 1985. godine, koji se odnose na presude protiv punoljetnih osoba što su počinile krivično djelo ubojstva, razabire se da je 54,3 posto žrtava bilo u srodstvu s počiniocem. Od tih žrtava, oko polovina su bračni drugovi (47,4 posto), što znači da se oko jedna četvrtina od ukupnog broja ubojstava dešava među bračnim drugovima. Među žrtvama koje su s počiniocem vezane srodstvom, na drugome mjestu po učestalosti nalazi se sin (14 posto), što je, pretpostavljamo, u nekoj vezi s prethodno spomenutim podacima o kažnjavanju djece (Vidi S. Gašić: »Krivična djela

ubojstva, ubojstva na mah i teških tjelesnih povreda sa smrtnom posljedicom izvršena na štetu srodnika«. Savjetovanje »Nasilje u obitelji«, Dubrovnik, 1988.)

Ovi podaci nas prisjećaju na neke razgovore vođene telefonom. »Ubit ću se«, »Ubit ću ga«, »Ubit će me«, govore neke žene prestrašene pred onim što ih čeka. Mi ih tada smirujemo, no zebnja ostaje; nikada ne možemo unaprijed znati da li će se i što će se od toga desiti. Obitelj je nuklearna društvena zajednica. Odnosi u njoj mogu biti više ili manje skladni, no mogu biti i takvi da dovode u pitanje zdravlje i život njenih članova. Mogućnosti pojedinca ponekad su tako ograničene da se on(ona) osjeća potpuno nemoćno i bespomoćno. Ukoliko nasilje u obitelji ima društvene razmjere, za očekivati je da društvo sistematski o tome i brine.

SOS TELEFON I INSTITUCIJE

Budući da je sastav volonterki veoma šarolik i da se međusobno razlikujemo i po iskustvu i po obrazovanju, nismo težile uniformnom tipu vođenja razgovora, što stvara jednu kvalitetu koja nas razlikuje od svakog institucionalnog pristupa (o tome će biti riječi nešto dalje). Međutim, dogovorile smo se da se u razgovorima koje vodimo pokušamo po mogućnosti držati nekih bitnih principa. Najvažniji je da nikada ne okrivljujemo ženu za njezin problem. Ovo se možda čini općeprihvatljivim, ali pokazalo se da je upravo neokrivljivanje ono što žensku pomoć SOS telefona razlikuje od uobičajenih terapijskih metoda kakve se primjenjuju u centrima za socijalni rad i u psihijatrijskoj praksi. Sasvim je razumljivo stoga da žene nakon neuspješnih pokušaja da dobiju pomoć, osim krivice koju već otprije nose, osjete dodatni teret krivnje, ovaj put nametnut od strane stručnjaka. Analiza institucija pokazala bi da one jednostavno ne mogu imati drugi, nego okrivljujući (makar i posredno) pristup žrtvama nasilja. Institucije štite patrijarhalni poredak na taj način što pojedinca nastoje prilagoditi njegovoj ulozi. Takav stav institucije imaju prema svim osobama s poteškoćama (nezaposleni, bolesni, socijalni slučajevi...). Stručnjaci, naime, ne bude njihovo samopouzdanje i želju za emancipacijom, već im njihov položaj prikazuju kao ishod objektivnih okolnosti u kojima i oni (one) imaju svoj udio, navode ih da se mire s postojećim i da na sebe preuzmu dodatnu krivnju. To se odnosi na one stručnjake koji se poistovjećuju s institucijama, što ne znači da među stručnjacima nije moguć i drugačiji stav.

Orijentacija naše akcije polazi, dakle, od premisa suprotnih institucionalnom pristupu. Smisao telefona je u tome da je žrtva u središtu interesa, da u odnosu koji s njom uspostavljamo dođu do izražaja njezini osjećaji, svijest, potrebe, samopouzdanje i sam problem koji ima. Naše je polazište osobni iskaz žene ili djeteta o njihovoj patnji i ugroženosti. Princip u razgovorima je da sugovornike podržavamo u njihovim naporima da nađu izlaz i prije nego što se dogode najteže posljedice nasilja koje trpe. Vrlo često se događa da okolina, milicionari ili socijalni radnici, impresionirani normalnošću i trezvenošću nasilnika, posumnjaju u iskaz žrtve. Da i ne spominjemo žrtve koje su već obilježene ka alkoholičarke ili duševne bolesnice, a kojima se u ustanovama a priori manje vjeruje. Uz spomenuta dva obilježja, koja bi se morala osjetiti u svakom

kvalitetnom razgovoru, postoje i neke važne stvari koje bismo željele dostići bilo iskustvom, bilo dodatnom edukacijom. Radi se o raznim načinima da kroz razgovor žrtva povрати svoje izgubljeno samopouzdanje i da, što je više moguće, izrazi svoje osjećaje i na taj način rastereti napetost. Naravno, sve to nije moguće postići u svakom ili u samo jednom razgovoru.

Sve o čemu je do sada bilo riječi opovrgava mišljenje da bi SOS telefon mogao biti nadopuna institucionalnom pristupu nasilju nad ženama. SOS telefon je nešto drugo: autonoman je od institucionalnog utjecaja i ima svoj poseban *raison d'être*. Razlog njegovog postojanja je u snažnoj potrebi žena da same rješavaju egzistencijalne probleme i da si međusobno u tome pomažu. Ovaj razlog je istovremeno dovoljan kontraargument onim stručnjacima koji nam odriču pravo na kompetentnost — mi jednostavno radimo nešto za što stručnost nije toliko bitna koliko osjećaj solidarnosti i sve dok bude u institucijama prevladavala stručnost, a ne svijest o potrebama ljudi, SOS telefon ima razloga da postoji. Pojava novih društvenih pokreta pokazala je mnoštvo ljudskih aktera koji žele osmisliti svoje živote, stavljajući u pitanje smisao svoje, pojedinačne i društvene egzistencije. Stvarajući razne alternativne oblike samoorganiziranja, ljudi postaju svjesni da su postojeće institucije zamjenjive i da je to ona dinamika koja čini društvo.

BUDUĆNOST SOS TELEFONA

SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja tek je početni korak u mijenjanju društvenog odnosa prema nasilju u obitelji. Potrebu za promjenom toga odnosa nameće nam život; međutim, kakva god bila ta promjena, još se dugo vremena neće moći zaustaviti nasilje nad ženama i djecom i u tome je budućnost i telefona i svih drugih oblika pomoći žrtvama. Nama se kao prioritetni zadatak nameće otvaranje *kuća-skloništa*, što bi bilo neophodno privremeno rješenje za veliku većinu žena koje se nalaze u situaciji kroničnog nasilja. Također je potrebno unijeti neke *promjene u postojeće zakone* koji neke vidove nasilja u obitelji prešućuju (silovanje), a neke tretiraju drugačije od nasilja na javnome mjestu. Neophodne bi bile i promjene u institucijama, prije svega u prvim kontaktima službenih osoba sa žrtvama nasilja, kako bi se spriječila njihova dodatna viktimizacija. Razmišljamo i o *suradnji sa SIZ-ovima za zapošljavanje*, koji bi ženama bez zaposlenja ili s neodgovarajućim radnim mjestom mogli pomoći prilikom prekvalifikacije ili stjecanja kvalifikacije. To je osobito važno jer žene bez materijalnih sredstava ne mogu ni pomišljati na otpočinjanje nekoga novog života. Ne treba ni spominjati nužnost da sve žene budu upoznate sa svojim pravima i s organizacijama za pomoć, a za to je potrebna odgovarajuća informativno-propagandna djelatnost. Na kraju, ali ne manje važna, jest naša želja da se što više žena uključi u akciju, kao i to da se *djelatnost SOS telefona potakne i u drugim gradovima u zemlji*.